

והשב את העבודה

עבודת הכהן-הגדול ביום-הכיפורים

מאת

משה אודס

מהדורה שנייה, חדשה ומורחבת

צופים אלול תש"פ

כל הזכויות שמורות

ניתן להזמין את הספר בטל' 09-7652088 050-6472233

עיצוב עטיפה : אדם פרופ טל' 053-5843804

התמונות של הקטרת הקטורת ע"י הכהן-הגדול ושל שילוח השעיר
לעזאזל, המופיעות בכריכת הספר, באדיבות מכון המקדש.

עיצוב והכנה לדפוס : מילים מאירות – מיכל שטרן, טל' 052-5337893

תוכן עניינים

- מכתבי ברכה (לפי סדר א-ב) 7
- 'סדר העבודה' של הכהן-הגדול – ויקרא פרק טז 11
- מבוא למהדורה השנייה 15
- א. הקדמה – אמירת 'סדר העבודה' ביום-הכיפורים 19**
- ב. שאלות בפשט הפרשה 29**
1. סדרן של המלאכות 31
2. ייעוד הקטורת 36
3. השעיר לעזאזל 38
- ג. הפר והשעיר הפנימיים 45**
1. על מה מכפרים הפר והשעיר ל-ה'? 47
2. מיקומו של 'סדר העבודה' בתורה 53
3. מהות 'טומאת מקדש וקדשיו' 61
4. חטא נדב ואביהוא 68
5. מדוע נקבע יום-הכיפורים להשבת השכינה? 73
6. ביאור הלכתי לעבודת הפר והשעיר 82
7. בגדי הלבן 92
8. כפרת הפר והשעיר ל-ה' – סיכום 94
- ד. ייעוד הקטורת ב'סדר העבודה' 99**
1. הקטורת כמיסוך 101
2. ראיית פני ה' 106
3. הזאות הדם על מזבח הקטורת 111
4. ייעודו של מזבח הקטורת 115

5. "קטורת – אלו ישראל"..... 126
6. ירידת השכינה בקטורת של יום-הכיפורים..... 135
7. שכינה מכוח אחדותם של בני-ישראל..... 147
8. הכהן-הגדול – שליח האומה..... 152
9. המחלוקת עם הצדוקים..... 157
10. צדקותם הפרטית של נדב ואביהוא..... 159
11. ייעוד הקטורת של יום-הכיפורים – סיכום..... 163

ה. משמעותו של השעיר לעזאזל..... 167

1. הקדמה..... 169
2. ה'חינוך' – אין קיום לרשעים..... 170
3. רמב"ם – סמל לסילוק החטאים..... 172
4. שוחד לסמאל..... 173
5. החטא אינו עצמי לישראל..... 177
6. מתנת-ה' לסמאל עבדו..... 191
7. "טוב מאד" – זה יצר-הרע..... 193
8. הגורל – קביעה אלוקית..... 198
9. כיצד מתכפרים ע"י שליחת עוונות לסמאל?..... 204
10. הפיכת הרע לטוב ביום-הכיפורים..... 212

ו. סיכום..... 217

סדר העבודה של הכהן-הגדול

ויקרא פרק טז

הקדמה

(א) וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבנותם לפני ה' וימתו. (ב) ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת אל פני הכפרת אשר על הארון ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת.

ההכנות

(ג) בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת ואיל לעלה. (ד) כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי קדש הם ורחץ במים את בשרו וילבשם. (ה) ומאת עדת בני-ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה.

היודיו על הפר ועריכת הגורל לשעירים

(ו) והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו. (ז) ולקח את שני השעירים והעמיד אתם לפני ה' פתח אהל מועד. (ח) ונתן אהרן על שני השעירים גרלות גורל אחד ל-ה' וגורל אחד לעזאזל. (ט) והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל ל-ה' ועשהו חטאת. (י) והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני ה' לכפר עליו לשלח אתו לעזאזל המדברה.

שחיטת הפר

(יא) והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את פר החטאת אשר לו.

הכנסת הקטורת לפני ולפנים

(יב) ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני ה' ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרכת. (יג) ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות.

הזאת דם הפר והשעיר הפנימיים

(יד) ולקח מדם הפר והזה באצבעו על פני הכפרת קדמה ולפני הכפרת יזה שבע פעמים מן הדם באצבעו. (טו) ושחט את שעיר החטאת אשר לעם והביא את דמו אל מבית לפרכת ועשה את דמו באשר עשה לדם הפר והזה אתו על הכפרת ולפני הכפרת. (טז) וכפר על הקדש משמאת בני-ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך שמאתם. (יז) וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל. (יח) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח סביב. (יט) והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו משמאת בני-ישראל.

שילוח השעיר לעזאזל

(כ) וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח והקריב את השעיר החי. (כא) וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונת בני-ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אתם על ראש השעיר ושלח ביד איש עתי המדברה. (כב) ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גזרה ושלח את השעיר במדבר.

הוצאת הכף והמחתה

(כג) ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הכד אשר לבש בבאו אל הקדש והניחם שם.

הקרבת העולות והקטרת החלבים

(כד) ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו ויצא ועשה את עלתו ואת עלת העם וכפר בעדו ובעד העם. (כה) ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה.

טהרת משלח השעיר ושורף החטאות

(כו) והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו ורחץ את בשרו במים ואחרי כן יבוא אל המזבחה. (כז) ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר בקדש יוציא אל מחוץ למזבחה ושרפו באש את ערתם ואת בשרם ואת פרשם. (כח) והשרף אתם יכבס בגדיו ורחץ את בשרו במים ואחרי כן יבוא אל המזבחה.

יום-הכיפורים לדורות

(כט) והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוכם. (ל) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. (לא) שבת שבתון היא לכם וענייתם את נפשתיכם חקת עולם. (לב) וכפר הכהן אשר ימשח אותו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו ולבש את בגדי הכד בגדי הקדש. (לג) וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח וכפר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר. (לד) והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני-ישראל מכל חטאתם אחת בשנה ויעש כאשר צוה ה' את משה.

מבוא למהדורה השנייה

א. י"ד שנה חלפו מאז הוצאת המהדורה הראשונה של הספר 'והשב את העבודה'. ב"ה אזלו הספרים תוך זמן קצר, ומאז זרם הפניות בנוגע לספר אינו פוסק; חלקן בהפצרה להדפיס מהדורה נוספת לזיכוי הרבים; וחלקן בבקשת שיתוף בחשיבותו בהכנתם הרוחנית לקראת יום-הכיפורים, בפרט בכל הקשור ל'סדר העבודה', שגם הבקי בפעולותיו של הכהן-הגדול מתקשה לעמוד על משמעותן.

ב. "הנה זה עומד אחר כתלנו, משגיח מן החלונות, מציץ מן החרכים". במהלך השנים שחלפו, החל 'הר הבית' לעלות על ראש שמחתנו ביתר שאת; אלו מצדדים בעלייה להר מפאת קדושתו, ואלו מתנגדים לעלייה מאותה סיבה. אך במלחמת דעות זו הולך עניין המקדש וחודר לתודעה של קהל רב, כעניין מעשי שיש להתכונן לקראתו, ומיניה ומיניה יתקלס עילאה, ומוסכם על הכל כי "ירושלים אמנם תִּפְנָה כשיכספו בני-ישראל לה תכלית הכוסף". ספרי זה, כשמו כן הוא, מבקש לעורר את הכיסופים להשבת העבודה במהרה. לשם כך עלינו להבין עד כמה עבודת המקדש בכלל, ו'סדר העבודה' בפרט, כה חשובים בחיינו.

א. חמש שנים חלפו מאז נתבקש אבי ז"ל לישיבה של מעלה. במשך כל חייו של אבא ז"ל עלה ונתעלה, וסיפור חייו שזור בסיפור חייה של שיבת ציון זו, החל מ'יוֹשֶׁבֶת־עַד ה' אלהיך", דרך 'יוֹשֶׁבֶת ה' אלהיך את שבותך... וקִבְּצֶךָ". מלידה באמריקה הדשנה לפני הקמת המדינה, ועד לעלייתו לארץ-ישראל לאחר מלחמת ששת הימים; מהתערטלות המהגרים היהודים מחיי תורה ומצוות לשם התערות בכור ההיתוך האמריקני, ועד להעמדת משפחה עניפה בארץ הקודש, החיה לאורה של תורה. ככל שהשנים חולפות עולה דמותו הטהורה של אבא ז"ל, וניצבת במלוא חינה והדרה. בשמחת החיים, בדבקות בחכמים ובתורתם, במסירותו למשפחתו, ובאהבה אין קץ שהרעיף עליה.

מהדורה מהודרת זו מוקדשת ע"י אמי שתחיה, הגב' בלומי אודס, לעילוי נשמתו של אבא ז"ל, עמו חייתה באהבה במשך למעלה מיובל שנים. ברכתי שלוחה לה שתזכה לרוות רוב נחת מכל יוצאי חלציה, לאורך שנים טובות ומתוך בריאות וטוב לבב! לנוות ביתי, נעמה שתחיה, "חכמת נשים בנתה ביתה", ותורתי – שלה היא. יה"ר שנזכה לרוות נחת מכל יוצאי חלצינו, ושלא תמוש התורה מזרענו ומזרע זרענו עד עולם.

4. ספר זה עוסק בביאור סדר עבודתו של הכהן-הגדול ביום-הכיפורים המובא בחומש ויקרא פרק טז לפיכך: בכל מקום בו יופיע בספר זה הביטוי '**סדר העבודה**', הכוונה לסדר עבודתו של הכהן-הגדול בבית-המקדש ביום-הכיפורים. כל הציטוטים מהתורה שיובאו בספר מתייחסים לספר **ויקרא פרק טז**, וכמקור צויין הפסוק בלבד. בכל ציטוט או התייחסות ממקור אחר בתורה יצויין המקור במילואו.

המגיפה והמקדש

וַיִּסַּף אֶף ה' לַחֲרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּסֶּת אֶת דָּוִד בְּהֵם לֵאמֹר לָךְ
מָנָה אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶת יְהוּדָה?...
וַיִּתֵּן ה' דָּבָר בְּיִשְׂרָאֵל...
וַיִּקְרָן דָּוִד אֶת הַגֵּרָן... וַיִּבֶן שָׁם דָּוִד מִזְבֵּחַ לַה' וַיַּעַל עֹלוֹת
וַשְׁלָמִים וַיַּעֲתֶר ה' לְאַרְצָן וַתַּעֲצֵר הַמַּגְפָּה מֵעַל יִשְׂרָאֵל (ש"מ"ב
כד).

רמב"ן (במדבר טז, כ"א) תלה מגיפה זו בהתרשלות של ישראל מדרישת המקדש, ולראיה – קניית גורן ארוונה, בניית המזבח שם והקרבת העולות והשלמים עליו הביאו להפסקת המגיפה: "ואני אומר בדרך סברא שהיה עונש על ישראל בהתאחר בניין בית-הבחירה... ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו... ועל כן

היה הקצף עליהם, ועל כן היה 'המקום אשר יבחר ה' לשום שמו שם' נודע בענשם ובמגפתם".

ואולם עדיין לא מבואר לשם מה הסית ה' את דוד למנות את העם, וכי לא יכול היה לנגוף בלא עילה זו?! ונלע"ד שברחמיו, רמז ה' את שורש הקלקול כדי לסייע לנו בתיקונו. במניית ישראל ניתן ערך עצמי לכל פרט. זה עצמו מהווה סכנה עבור אותם פרטים בעמדם מחוץ לקשר החיים עם הכלל: "כי העם הנפרט במניינו... הנה הוא מושגח מבעל ההשגחה יתעלה וכל מעשיו נפרטין לפניו ואז יחול הנגף; משא"כ בתחילה שהיה עניינו נמשך בכלל הרבים" (רבינו בחיי, ריש כי תשא). לפיכך הקדימה התורה תרופה למכה במניית ישראל ע"י מחצית השקל כדי להזכיר שאין קיום ליחיד בפני עצמו: "להורות את בני-ישראל יחס אחדותם, בל יעלה על לב איש מהם שהוא נפרד מחברו, כי אם כאילו כל אחד – חצי, ובהתחברו עם כל אחד ואחד מישראל נעשה אחד שלם. על כן כל אחד יביא 'מחצית'" (ר"מ אלשיך, שמות ל, י"ג בשם ר' שלמה אלקבץ).

והנה, מקום המקדש מלבד היותו מקום הופעת השכינה הינו גם מקום גילוי נשמות ישראל באחדות גמורה, כמובא בספרים: "עניין סוד ירושלים שלמעלה הוא סוד מקור נשמותיהם של כל ישראל, ולכך נקראת גם כן 'כנסת ישראל', כי כמו בירושלים של מטה, בעלות כל ישראל ברגל ליראות את פני ה' היו מתכנסים שם כל ישראל ביחד, כן ירושלים של מעלה הוא סוד מקור כניסת נשמותיהם של כל ישראל" (דרשת מוהר"ח, נפש החיים עמ' תט). מכאן שהתרשלות בדרישת המקדש מלמדת על השתקעות בפרטיות; לכך רמז ה' לדוד את שורש החטא בהסתתו למנות את העם!

בתורה, בש"ס ובזוה"ק מובא כי אין תיקון מעולה לעצירת המגיפה יותר מאשר הקטורת, שכוחה בביטוי אחדותה של האומה כצבוי"ר. שיא האחדות, בקטורת יום-הכיפורים שהייתה דקה מן הדקה יוצרת תערובת אחידה כביטוי לשורש נשמת האומה הדביקה באלוקיה. במדרגה עליונה זו אף לשטן אין ברירה אלא לסגור עליה

באומרו: "ריבונו של עולם, יש לך עם אחד בארץ כמלאכי-השרת בשמים!... מה מלאכי-השרת – שלום מתווך ביניהם, כך הם ישראל – שלום מתווך ביניהם ביום-הכיפורים", והקב"ה שומע עתירתן של ישראל מן הקטיגור שלהם, ומכפר... על כל עם הקהל למגדול ועד קטן (פרקי דר' אליעזר מו).

מהדורה זו יוצאת לאור בעיצומו של הגל השני של מגיפת הקורונה רח"ל, על רקע החיסרון הכואב באחדות בתוך האומה, ומוצא אֵין! ככל שהפליגו בעלי הסוד בסגולת האמירה של 'פיטום הקטורת' לעצירת מגיפה (וזהר, ויקהל דף ריח, ב'), יש לקוות כי אף העיסוק בעבודת הכהן-הגדול ביום-הכיפורים, בפרט – בקטורת המבטאת את אחדותה הפנימית של האומה, יביא להפסקת המגיפה. יתר על כן, מתוך קישור נשמת האומה לשכינה, נזכה במהרה לבניין בית מקדשנו במרום הרים!

רצה ה' אלקינו בעמך ישראל ולתפילתם שעה,

והשב את העבודה

לדביר ביתך ואשי ישראל,

ותפילתם מהרה באהבה תקבל ברצון

ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך!

משה יעקב אודס

אלול תש"פ

צופים ת"ו

א. הקדמה

אמירת 'סדר העבודה'

ביום-הכיפורים

א. הקדמה

אמירת 'סדר העבודה' ביום-הכיפורים

השולחן ערוך פסק בהל' יום-הכיפורים (או"ח סי' תרכא, ד'):
במוסף אומר שליח-ציבור 'סדר עבודה'.

מנהג זה רמוז בשני מקומות במסכת יומא:
מקור אחד עוסק במחלוקת חכמים ור' מאיר בנוגע לסדר אמירת
היודי, שלדעת חכמים הסדר הוא מהקל לחמור: "חטאתי, ועייתי
ופשעתי לפניך", ולדעת ר' מאיר הסדר הוא: "עֵינִי, פשעתי
וחטאתי" כסדר המופיע בתורה (פסי' כ"א): "והתְנַדָּה עליו את כל עֹנֹת
בני-ישראל ואת כל פְּשָׁעֵיהֶם לְכֹל חַטָּאתָם". בנוגע למחלוקת זו
מספרת הגמרא על שליח-ציבור שנהג באמירת 'סדר העבודה' כר'
מאיר, למרות היותו יחיד כנגד רבים:

ההוא דנחית קמיה דרבה ועבד כר' מאיר.
אמר ליה: "שבקת רבנן ועבדת כר' מאיר?"
אמר ליה: "כר' מאיר סבירא לי, כדכתיב בספר אורייתא
דמשה" (יומא לו, ב').

מקור שני בו רמוז המנהג הקדום של אמירת 'סדר העבודה' מופיע
בהקשר למחלוקת חכמים ור' יהודה (יומא נג, ב') בשאלה אם היו שני
פנים להושבת מזרקי הדם – אחד עבור המזרק של דם הפר, והשני
– עבור המזרק של דם השעיר, או שמא היה פן אחד בלבד עליו היו
מניחים את מזרקי הדם לסירוגין. גם שם מספרת הגמרא (שם נז, ב')
על שליח-ציבור "דנחית קמיה דרבא" ושילב בנוסח שלו ל'סדר
העבודה' בין שתי השיטות באופן תמוה.

משני הסיפורים הללו המתארים שליח-ציבור שעורר שאלות בנוסח
תפילתו, אנו למדים כי מנהג זה של אמירת 'סדר העבודה' היה

מקובל בימי אמוראי בבל, וכך כתב הר"ן¹ על יסוד שתי הגמרות הללו:

שמעינן מינה **שמנהגן** היה להזכיר ולומר סדר עבודתו של כהן-גדול ביום-הכיפורים.

בפירוש רש"י (יומא נ, ב' ד"ה "ההוא") מבואר כי גם המנהג הרווח בימיו לקרוא את 'סדר העבודה' ביום-הכיפורים, התבסס על המנהג המתואר בש"ס:

שליח-ציבור דנחית קמיה דרבא והיה אומר סדר יום-הכיפורים בתפילה, **כמו שאנו אומרים**.

ה'בית יוסף' (או"ח סי' תרכא ד"ה "ואומר סדר עבודה") הביא את מנהג האמירה של 'סדר העבודה' להלכה, והתייחס לנוסח המקובל של בני ספרד – 'אתה כוננת':

וכן נהגו העולם לקרות סדר עבודת כהן-גדול ביום-הכיפורים. ויש פייטנים שסידרו אותה בענין פיוט ויש כמה מיני סדרים. והסדר הפשוט לקרות בני ספרד הוא סדר **'אתה כוננת'** שישד יוסי בן יוסי כהן-גדול.

ברם, העירו הפוסקים כי לא די בעצם האמירה, אלא יש ללמוד את 'סדר העבודה' כדי להבין לכל הפחות את המילים ואת רצף הפעולות:

... ואח"כ אומר סדר העבודה 'אמיץ כח', ויש שנוהגים לומר סדר העבודה הנדפס בסידורים המתחיל 'אתה כוננת'.
ומהראוי שכל אדם שיש לו לב להבין ילמד קודם יום-הכיפורים פירוש 'סדר העבודה' שרוצה לומר..., אם דעתו לומר 'אתה כוננת' אזי ילמד 'סדר העבודה' באשר"י יומא, וילמד ב'בית יוסף' סי' תרכא שהוא דורש ומגיה בסדר 'אתה כוננת' שחיבר יוסי בן יוסי כהן-גדול (נמטה אפרים לרא"ז מרגליות סי' תרכא, י).

1. דף ו, א' בדפי הר"ן, הביאו ה'בית יוסף' סי' תרכא.

בעל 'יסוד ושורש העבודה' (שער האיתון פרק ט) אף הוא, הדגיש את החשיבות של הבנת הפיוט, ועמד על המעלה באמירת נוסח 'אתה כוננת' על פני 'אמיץ כח' מפני שבפיוט זה מופיע 'סדר העבודה' באופן בהיר ומפורט:

בנוסח 'סדר העבודה' שבמחזורים שלנו לא נתבארה בהם כל פרטי 'סדר העבודה', ובייחוד שלא נתקנה בלשון קלילא למען ירוץ כל קורא בו, וכמעט שגם כמה לומדים אינם מבינים כל פירוש המילות של כל 'סדר העבודה' שבמחזורים. על כן באתי לעורר לב האדם לטוב לו, **שיזהר קודם יום-הכיפורים ללמוד פירוש המילות של כל סדר עבודת יום-הכיפורים**, בכדי שיהא רגיל ביום-הכיפורים בפירוש המילות.

ועם כל זה **מי שרוצה לתת נחת רוח ליוצרו ב"ה ולסדר סדר עבודת יום-כיפור על מכונה עם כל פרטיה, יסדר אותה בנוסח 'אתה כוננת'**, כי שם נתבאר היטב כל סדר העבודה בכל פרטיה?²

מביאורו של רש"י למעשה הראשון (יומא לו, ב' ד"ה "ההוא דנחית") אנו למדים כי **טעם המנהג** אינו בגדר זכרון בעלמא, אלא מדין יתשלומים של קרבנות היום:

שליח-ציבור שמסדר בתפילתו של יום-הכיפורים סדר עבודותיו של כהן-גדול **על שם "וַיִּשְׁלַח עַל שְׁמַיִם כְּהֵן-גָדוֹל מִן-כְּהֵן-גָדוֹל עַל שֵׁם יְיָ"** (הושע יד, ג).

וכך כתב בעל 'יסוד ושורש העבודה' (שם):

אחרי ראותי בספרים מגודל החיוב סידור העבודה של כהן-גדול ביום כיפור בתפילת מוסף, וגודל מעלת סידורה,

2. וסיים: "נמצא בספרים – יוסי בן יוסי זה היה כהן-גדול בבית שני והוא חיברה".

שנחשב בעיני היוצר והבורא ב"ה וב"ש כאילו אנחנו מקריבין ומסדרין כל סדר העבודה בבית-המקדש³.

מכאן חשיבות הכוונה באמירת 'סדר העבודה':

ויאמר האדם כל 'סדר העבודה' **בכוונה** עצומה, ויכוון בזה לתת נחת רוח ליוצרנו ובוראנו ב"ה וב"ש, כי בסדר העבודה שאנו מסדרין עתה בגלות המר **בשיח שפתותינו תחת קרבנותינו**, אנו עושים נחת רוח ליתברך שמו ויתעלה.

וכן כתב החיד"א בעניין הכוונה, והוסיף כי עליו להרגיש הכנעה מצד החסרון של העבודה הממשית:

יתאמץ בסדר העבודה **להבין** מה שמוציא מפיו **וייכנע** מאד שבעוונותינו חסרנו כל⁴ (ימורה באצבעי אות רע"ט).

3. על הפסי "כְּחוּט הַשְּׁנִי שֶׁפִּתְיָדָךְ, וּמִדְּבְרִיךָ נֶאֱנָה" (שה"ש ד, ג) אומר המדרש (שהש"ר ד, ו'): "כְּחוּט הַשְּׁנִי שֶׁפִּתְיָדָךְ" – זה לשון של זהורית, "וּמִדְּבְרִיךָ נֶאֱנָה" – זה שעיר המשתלח [דרש "וּמִדְּבְרִיךָ" על שעיר המשתלח על שם ששלחו אותו המדברה לעזאזל (עץ יוסף)]. אמרו ישראל לפני הקב"ה: "רַב־שֵׁעַ, אֵין לָנוּ לִשׁוֹן זֹהוּרִית וְשַׁעִיר הַמִּשְׁתַּלַּח!". אמר להם: "כְּחוּט הַשְּׁנִי שֶׁפִּתְיָדָךְ" – רחישת פיך חביבה עלי כחוט השני של זהורית!... "וּמִדְּבְרִיךָ נֶאֱנָה" – ... מדברתיך יאי!", ובאר בעל ה'תורה תמימה' (שם הע' פ"ב): "דְּבִרְיָךְ שֶׁאֵתָה קוֹרָאם בְּפִיךָ, נָאָה וּמְקוּבֵל לִפְנֵי כַּעֲנִיין שַׁעִיר הַמִּשְׁתַּלַּח. וְהוּא עַל דֶּרֶךְ שֶׁאֵמְרוּ "כֹּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרַת עוֹלָה **כְּאִילוֹ הַקָּרִיב** עוֹלָה",... וכן תורת **שַׁעִיר הַמִּשְׁתַּלַּח**".

4. גם בעל 'יסוד ושרש העבודה' העיר כי למרות החשבת האמירה כתשלומים של עבודת הכהן-הגדול במקדש, בהיותנו בגלות, עלינו לצייר לנגד עינינו את הפער העצום בין גילוי השכינה בזמן שביית-המקדש עמד על תלו לבין הזמן בו 'שכינתא בגלותא', ולבטא זאת ע"י בכי גדול בזמן ההשתחויה: "צריך האדם **להתעורר בכי גדול** ועצום בשעה שהוא אומר: 'והכהנים והעם העומדים בעזרה וכו'" על העדר הכבוד הגדול של יוצרנו ובוראנו יתייש... שהיה **אז** 'כשהיו שומעין את השם הנכבד והנורא יוצא מפי כהן-גדול בקדושה ובטהרה', וכל העם העומדים **אז** בעזרה נתנו כבוד גדול לקדושת שמו הגדול והנכבד ונפלו על פניהם ואמרו **בשמחה רבה ועצומה**: 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', ובה נתגדל ונתקדש אז שמו הגדול והנורא בכל

אולם מעבר לחשיבות בהבנת המילים ובכוונת הלב באמירתן, ומלבד הידיעה כי אמירת 'סדר העבודה' באה כ'תשלומים' לקרבנות היום ובכך נחשבת בעיני הקב"ה **"כאילו** אנחנו מקריבין ומסדרין כל סדר העבודה בבית-המקדש", קיימת תפישה עמוקה עוד יותר לפיה בשעת אמירת הסדר, עלינו **לחוש כמי שעומדים לפני ההיכל** וחוזים בעבודת הכהן-הגדול **המקריב ממש!** תפישה זו מבוססת על הערה נפלאה של הט"ז על השולחן ערוך להלן.

השולחן ערוך (או"ח סי' קיג, גי) פסק: **"הכורע ביוכל קומה** לפניך תשתחוה... הרי זה מגונה". הסביר זאת הט"ז (שם סק"ד) כי אין ראוי להשתחוות אלא כאשר מדבר על עצמו, כגון באמירת: **"ואנחנו** כורעים ומשתחוים" שבתפילת 'עלינו לשבח', אך כאן מתפלל על כל באי עולם שיזכו להשתחוות לפני ה' ולכן אין זה מן הראוי שהוא עצמו ישתחוה באומרו תפילה זו. הוא הדין באמירת "וישתחוו לפניך **כל הברואים**", בתפילת ראש-השנה ויום-הכיפורים.

על יסוד הסברו זה, הקשה הט"ז ממנהג ההשתחויה ב'סדר העבודה' הנאמר ביום-הכיפורים בשעה שאומרים "והכהנים והעם"⁵ אע"פ שהכוונה לכאורה לאנשים שחיו בזמן הבית, לפני שנים רבות:

ובמה שאומרים במוסף יום-הכיפורים: "והכהנים והעם...
היו כורעים וכו'", ואפילו הכי כל הקהל כורעים אע"פ
שאינו על עצמן?

העולמות העליונים והתחתונים. **ועתה**, מיום **שחרב בית מקדשו**, נהפך כל זה **לתוגה ואנחה**, ולא עוד אלא שאנו גורמין בעוונותינו ובפשעינו בכל עת ובכל שעה חילול שמו הגדול כביכול... ואיך לא יעורר לבו הטהור אל **הבני גדול** ועצום ואנינות גדול בלבו על זה? וביחוד כשנופל על פניו ואומר: **'היו** כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם' **יבכה בכי גדול** על העדר כבודו וקדושת שמו הגדול עתה". הדרכה נפשית זאת עומדת בניגוד מוחלט להדרכת הט"ז, שתובא בהמשך ההקדמה.

5. מובא ברמ"א סי' תרכא, ד' – "ונוהגין ליפול על פניהם כשאומרים 'והכהנים והעם', גם ב'עלינו לשבח'".

ויישב:

שאני התם שאנו עושים לזכר שאנחנו עכשיו מדמין
נפשינו במקום הכהנים בזמן שבית-המקדש קיים! כך
נראה לי בזה.

וכן במה שאומרים במוסף יום-הכיפורים בעבודה: "חטאו
עוו פשעו בני-ישראל" **אנו מדמין עצמינו כאילו אנחנו אותן
בית ישראל ומתחרטים על עוונותינו**, ושפיר עבדו אותן
המכים על ליבם כדרך שעושים באומרים "אשמנו"⁶.
וראיתי קצת מליזים על זה ואומרים שאין להכות על הלב
באותה אמירה כיון שלא קאי על עצמינו; ולא כן הוא!
ומידי דהווה בכרעות של אמירת: "והכהנים... היו כורעים
וכו", כך נראה לי.

יש בהסברו של הט"ז הדרכה נפשית נפלאה לכל הקורא את יסדר
העבודה' ביום-הכיפורים; הדרכה שמגמתה להעביר אותנו
למציאות אידיאלית. גם יהודי הנמצא בקצה תבל, בדור בו "הר-ציון
שמש", רשאי ואף צריך לצייר בדמיונו, בשעת אמירת יסדר
העבודה', כאילו עומד בעזרה נוכח האולם וההיכל וחווה בעבודת
הכהן-הגדול. באומרו "והכהנים והעם העומדים בעזרה... היו
כורעים ומשתחוים וגו'" עליו להרגיש כאילו הוא עצמו משתחוה
לפני השכינה במקום הופעתה!⁷

6. ונבוא דבריו ב'מטה אפרים' לרא"ז מרגליות ס"י תרכ"א, ט"ז.

7. הדרכה נפשית דומה מופיעה בספר היכור"י לריה"ל (ג, י"ט) בתיאור תפילתו
היומיומית של החסיד: "... ויתפלל סמוך לה להיראות השכינה עין בעין –
כאשר הייתה לנביאים ולחסידים וליוצאי מצרים – באמרו 'ותחזינה עינינו
בשובך לציון, ויחתום: 'המחזיר שכנתו לציון, ויחשוב בלבו שהשכינה
נצבת נגדו וישתחוה לנכחה, כאשר היו ישראל משתחיים בראותם
השכינה". ואפשר שזהו עומק כוונתו של ר' עקיבא בקביעתו כי "שכינה
במערב" (בבא בתרא כה, א'); לא כפי שהבינו התוספות (שם ד"ה "לכל
רוחא אוקמן", וברכות ל, א' ד"ה "לתלפיות") שפליג על התנא דברכות
הסובר כי השכינה היא בבית-המקדש; אדרבה, ר' עקיבא סובר כי על
המתפלל לשוות לנגד עיניו כאילו עומד מול שער המזרח המכוון כנגד שערי

בספר זה נבקש להבין את המשמעות של סדר עבודת הכהן-הגדול ביום-הכיפורים, בעיקר ביחס לאותן העבודות המיוחדות ליום-הכיפורים עצמו, הנעשות בבגדי לבן: הפר והשעיר הפנימיים⁸, מלאכת הקטורת והשעיר לעזאזל. מתוך כך נזכה לחוות את אותה תחושה רוממה של עמידה בעזרה תוך צפייה בעבודת הכהן-הגדול; כיום, באופן דמיוני באמירת 'סדר העבודה', ובקרוב – תחזינה עינינו ממש בכהנים בעבודתם, בלויים בשירם ובזמרם, ובישראל במעמדם, בבניין אריאל בב"א.

הר הבית והמקדש הנמצאים במערב (רש"י, ברכות נד, א' ד"ה "כנגד שער מזרחי"). עפ"ז מובן פסק הרמב"ם (בית הבחירה ז, ט'): "אסור לאדם לעולם שיפנה או שיששן בין מזרח למערב, ואין צריך לומר שאין קובעין בית הכסא בין מזרח למערב בכל מקום מפני שהיכל במערב, לפיכך לא יפנה למערב ולא למזרח מפני שהוא כנגד המערב, אלא בין צפון לדרום נפנים וישנים וכו'". ודייק הראי"ה קוק (מצוות ראי"ה סי' ג, ה') בלשון הרמב"ם שלא ניתן לסמוך על כתלי בית-הכסא בתור הפסק משום שטעם האיסור אינו משום מניעת בזיון של בית-המקדש אלא: "אסור משום כבוד המקדש גם כשיש כותל... דהרמב"ם ס"ל שטעם התקנה שלא ייפנה מזרח ומערב אינו משום דחשיב בזיון למקדש, דמה ביזוי יש כאן בחו"ל ובריחוק מקום רב, אלא להיפך, כדי לקיים מצוות מורא מקדש שע"י שזוכר שע"י שהמקדש הוא בצד זה, הוא מסתלק לצד אחר, הוא מכבד את המקדש וכו'". ועי"ש (עמ' כא) שמסיק להלכה: "ובעיקר דין לעניין מחיצות רחוקות, לכאורה יש להחמיר [ולא לסמוך על קולתו של השו"ע, או"ח ג, ה'], כיון שהרמב"ם אוסר לעולם אפילו יש מחיצות וכמשי"כ הטעם שאינו מפני זלזול מקדש כי אם להוסיף בכבוד, ובכל אופן שמחלק כבוד לאותו הצד יש בו משום כבוד מקדש". גם ביחס לאמירת שירת הים בכל יום, הורו הפוסקים להשתמש בכוח הדמיון: "ויאמר שירת הים בשמחה, וידמה בדעתו כאילו באותו היום עבר בים; והאומר בשמחה מוחלין לו עונותיו" (משנה ברורה סימן נא סק"ז).

8. להבדיל מפר המוספין של יום-הכיפורים הבא לעולה ושדמו מוזה על המזבח החיצון, ולהבדיל משעיר המוספין, שאמנם גם הוא בא בתורת חטאת, מ"מ אין דמו מובא לפני ולפנים, אף לא להיכל. הפר והשעיר הפנימיים של יום-הכיפורים הם הקרבנות היחידים מבין כל הקרבנות הקרבים במקדש, שדמם מובא לפני ולפנים.

ב. שאלות

בפשט הפרשה

ב. שאלות בפשט הפרשה

נפתח בהעלאת שאלות בפשוטו של מקרא:

1. סדרן של המלאכות

בפרשת 'אחרי מות' מתוארות שלוש המלאכות המרכזיות הכלולות בעבודת הכהן-הגדול במקדש ביום-הכיפורים: פר החטאת שלו, שני השעירים של העם, שהאחד – דמו קרב ל-ה', וחברו – משולח לעזאזל, ומלאכת הקטורת:

עבודה המיוחדת ליום זה היא:

מעשה הפר של כהן-גדול,

ושני השעירים שאחד מהן שעיר המשתלח,

והקטרת הקטורת בקדש-הקדשים;

כל אלו בבגדי לבן הם נעשים (רמב"ם, עבודת יוה"כ ב, א').

כל שלוש המלאכות הללו נעשות בבגדי לבן משום שהן כוללות כניסות של הכהן-הגדול לקדש-הקדשים.

לכאורה, כל אחת מהמלאכות הללו עומדת כחטיבה עצמאית, ולפיכך היינו מצפים כי התורה תצווה להתחיל כל אחת מהן ולהשלימה, לפני המעבר לחברתה. תרגומו המעשי של עקרון זה היה אמור להשתקף בסדר הבא: בשעת הסמיכה על ראש פר החטאת יתוודה הכהן-הגדול על עוונותיו, על עוונות ביתו ועל עוונות אחיו הכהנים, ומיד לאחר הסמיכה ישחט הכהן-הגדול את הפר, שהרי תיכף לסמיכה שחיטה? עם קבלת הדם במזרק, עליו להיכנס לפְּנֵי ולְפָנִים ולהזות מדמו כנגד הכפורת, הפרוכת ולבסוף על מזבח הקטורת.

ראוי היה שגם העבודות הקשורות לשני השעירים תעשנה באותו האופן. מיד לאחר גמר מלאכת הפר, היה על הכהן-הגדול לצאת אל

9. לביאור משמעות התכיפה של השחיטה לסמיכה ראה בספרי 'בלבבי משכן אבנה', מאמר 'עולת הנדבה' פרק ט, סעי' 4.

העזרה לשם הטלת הגורל וקריאת שם על השעיר ל-ה', ועל חברו – השעיר לעזאזל. לאחר מכן היה עליו לשחוט את השעיר ל-ה', להכניס את דמו ולהזות ממנו כפי שהזה מדם הפר, ולבסוף – לשלח את השעיר לעזאזל ביד "איש עֲתִי" המדברה.

רק עם סיום מלאכת הפר והשעירים, הדין נותן כי יתאפשר לכהן-הגדול לעבור למלאכת **הקטורת**, הכוללת כניסה עם מחתה מלאה גחלים ועם כף מלאה קטורת לשם העלאת ענן הקטורת בקדש-הקדשים, ובגמר ההקטרה – הוצאתן של המחתה והכף מקדש-הקדשים.

לחילופין, ניתן היה לצוות על מלאכת הקטורת בתחילת כל העבודות, עוד בטרם התודה הכהן-הגדול על ראש פר החטאת שלו.

אולם בפועל סדר הפעולות בתורה שונה לחלוטין, וכל אחת משלוש המלאכות 'נקטעת' ע"י חברתה. בתחילה אמנם סומך הכהן-הגדול את ידיו על ראש הפר, העומד במערב העזרה מול פתח ההיכל, אלא שהוא מתוודה עליו – עפ"י חז"ל¹⁰ – רק על עוונותיו ועל עוונות אשתו¹¹ (פסי' ו'). אח"כ עובר הכהן-הגדול למזרח העזרה לשם הטלת גורל על שני השעירים (פסי' ז'-ז'). משם חוזר לפתח ההיכל כדי לשוב

10. ראה: יומא פרק ג, ח'; רמב"ם, עבודת יוה"כ ד, א'.

11. כדכתיב 'וּכְפָר בַּעֲדוֹ וּבַעֲדֵי בֵיתוֹ', ומבואר בגמרא (יומא ב, א') כי 'בֵּיתוֹ – זו אשתו'. ראה רמב"ם (עבודת יוה"כ א, ב'): "... וכן שאר העבודות של יום זה... הכל עשוי בכהן-גדול נשוי שנאמר: 'וּכְפָר בַּעֲדוֹ וּבַעֲדֵי בֵיתוֹ' – 'בֵּיתוֹ זו אשתו'. ודוקא אשתו משום ש"אשתו כגופו"; ראה רמב"ם (שם ב, ו'): "נמצאת למד שהוא מתוודה ביום זה שלושה וידויים: אחד ע"י עצמו תחילה, וידוי שני ע"י עצמו עם שאר הכהנים וכו'". ובודאי כוונתו לכלול את אשתו הנחשבת כ"עצמו" וכפי שהביא בהמשך בנוגע לוידוי הראשון על הפר (ד, א'): "... וכך היה אומר: 'אנא השם חטאתי... **אני וביתי**, אנא השם כפר נא לחטאים... שחטאתי... **אני וביתי** וכו'". וכן מבואר בראשונים שהכוונה לאשתו הנחשבת כגופו (לקמן הע' 83). וראה בספרי 'בלבבי משכן אבנה' מאמר 'עולת הנדבה' הע' 79 על השימוש בעקרון זה בהלכות רבות.

ולהתוודות על עוונות אחיו הכהנים¹², ורק אז שוחט את הפר ומקבל את דמו במזרק (פסי י"א). והנה, במקום להיכנס ולהזות מדמו לפְּנֵי ולפְּנֵים, מוסר הכהן-הגדול את המזרק לכהן אחר כדי למרס¹³ בדם על מנת שלא יקרש ועובר למלאכת הקטורת. הוא לוקח גחלים במחתה מעל המזבח החיצון, חופן את הקטורת ונותנה בכף, מכניס את הכף יחד עם המחתה לפְּנֵי ולפְּנֵים ולבסוף מפזר את הקטורת על הגחלים (פסי י"ב-י"ג). רק לאחר עליית ענן הקטורת חוזר הכהן-הגדול לקחת את המזרק לשם הזאת דם הפר כנגד הכפורת (פסי י"ד), אולם במקום לסיים את מלאכת ההזאה של דם הפר גם על הפרוכת ועל מזבח הקטורת, הוא מניח את המזרק של דם הפר, ויוצא לעזרה כדי לשחוט את השעיר ל-ה' ולהכניס את דמו לשם הזאה כנגד הכפורת. שוב מחליף הכהן-הגדול את דם השעיר בדם הפר ומזה על הפרוכת, חוזר להזות מדם השעיר על הפרוכת, ולבסוף מערב את דם הפר בדם השעיר ומזה מהתערובת על מזבח הקטורת (פסי ט"ו-י"ט). רק בתום הזאת דם הפר ודם השעיר יוצא הכהן-הגדול לעזרה לשם ידו על השעיר השני, ומשלחו ביד "איש עֲתִי" לעזאזל (פסי כ"ב).

סדר זה מעורר תמיהה הלכתית, שכן הלכה כריש לקיש ש"אין מעבירין על המצוות" (יומא לג, א'). כלומר, על יהודי לקיים את המצוה הראשונה שנקְרָית בדרכו, אף אם חברתה חשובה יותר:

12. ראה יומא פרק ג, ח"ט: "בא לו אצל פרו ופרו היה עומד בין האולם ולמזבח... וסומך שתי ידיו עליו וכו'. **בא לו למזרח העזרה** לצפון המזבח... ושם שני שעירים וקלפי הייתה שם ובה שני גורלות וכו'", ופרק ד, ב': "בא לו אצל פרו [בפעם ה]שנייה וסומך שתי ידיו עליו ומתודה וכך היה אומר: 'אנא השם, עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושך וכו'".

13. לדעת הרמב"ם – בביאורו למילה "ממרס" – די בניעור המזרק: "מנדנדו שלא יקרש" (פירושו למשניות, יומא ד, ג', וכ"כ בעבודת יוה"כ ד, א'). אך ה'מאירי' (יומא מג, ב') ביאר: "להגיס בו תמיד כדי שלא יקרש הדם באותה שהייה שהוא שוהה", כלומר צריך לערבב את הדם במזרק ולא די בניעור. ר' עובדיה מברטנורא (יומא שם) שילב בין שני הפירושים: "ממרס – מגיס ומנער ומערב בו, שלא יקפה כשישהה עד שיעשה עבודת הקטורת".

קיימא לן – "אין מעבירין על המצוות", רצה לומר, מצוה שתבוא לידו תחילה – יעשנה ולא יניחנה מפני שרוצה עכשיו לעשות אחרת ואח"כ יעשה זו, וכל שכן שנלא יניחנה לגמרי כדי לעשות אחרת. והוא איסור מן התורה שנאמר (שמות יב, י"ז): "ושמרתם את המצוות", קרי בה "המצוות" ... שלא תחמיץ ותיישן (יחיי אדם' כלל סח, א)14.

ככל שכלל זה תקף כשרק פוגע במצוה, הרי שבמקום בו החל בקיומה של המצוה, בוודאי אסור לו להניחה עד שיגמרנה, שכן קיימא לן כי "העוסק במצוה פטור מן המצוה" (סוכה כה, א). פטור זה הנו אף ממצוות חמורות יותר משום שברגע זה הוא עסוק בעבודת ה', ולכן אף אם המצוה שעוסק בה – פחות חשובה, אין זה משנה כלפי שמיא15; כל שכן במצוות בעלות רמת חיוב שוה.

14. גם מפירוש רש"י (יומא לג, א') משמע שזוהי דרשה גמורה מדאורייתא: "ונפקא לן במכילתא מיושמרתם את המצוות – קרי ביה 'את המצוות'; לא תמתין לה שתחמיץ ותיישן". וראה: תוד"ה "עבורי דרעא אטוטפתא" (שם לג, ב') שהביא בשם רב האי גאון שלא יניח בנרתיק את התפילין של ראש למעלה "דאם כן, כשיבא להניח יפגע בשל ראש תחילה ויצטרך להעביר על המצוות משום דשל יד יש להניח תחילה כדפרשתי, לפיכך צריך להניח בתיק של ראש תחילה ואח"כ של יד למעלה". מדברי התוספות נלמד שהעקרון של "אין מעבירין על המצוות" עדיף מקדושה חמורה ולכן יניח את התפילין של יד למעלה כדי שיפגע בו תחילה למרות שתפילין של ראש, קדושתה חמורה יותר. וראה שו"ע או"ח סי' כה, א': "והמניחין כיס התפילין והטלית לתוך כיס אחת, צריכין ליהזר שלא יניחו כיס התפילין למעלה כדי שלא יפגע בהם תחילה ויצטרך להניחם קודם הטלית כדי שלא יעבור על המצוה". וראה הכרעת הביאור הלכה ד"ה "שלא יניחו" שאף אם טרם באה המצוה לידו, מ"מ מחויב בזו שקרובה אליו, ואף במקום שיש משום כבוד הבריות, משום שהעקרון של "אין מעבירין על המצוות" הוא דאורייתא.

15. ראה ביאור הלכה סי' לח, ח' ד"ה "אם צריך לטרוח" שהעיקר כדעת הר"ן בדין העוסק במצוה פטור מן המצוה: "לפי שכל שעוסק במלאכתו של מקום לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצוות אחרות אע"פ שאפשר לו, ולכן המשמר את המת פטור מתפילין ומקריאת-שמע ומכל המצוות אע"פ שיכול אז לקיים כמה מצוות וכו'".

מדוע אם כן ביסדר העבודה של יום-הכיפורים מצוה התורה את הכהן-הגדול לעבור – באופן שיטתי – מעבודה אחת לחברתה בטרם יסיים את מלאכתו הראשונה?

סדר זה כה עקרוני עד כי כהן-גדול ששינה מיסדר העבודה לא יצא ידי חובתו :

כל עבודות שעובד בבגדי לבן בפנים בהיכל, צריך לעשותן על הסדר שבארנו, ואם הקדים בהן מעשה לחברו **לא עשה כלום!**

קטרת שחפנה קודם שחיטת הפר **לא עשה כלום!**...
וכן שעיר ששחטו קודם מתן דמו של פר **לא עשה כלום!**
(רמב"ם, עבודת יוה"כ ה, א' ב').

לא זו אף זו: הקושי אינו רק מצד **האיסור** לעזוב מצוה באמצע קיומה, אלא גם **בצורך** בכך! קשה להבין בשכל ישר מה עומד מאחורי קטיעת רצף הפעולות; מדוע הטלת הגורל על השעירים מחלקת בין וידויו האישי של הכהן לבין הוידוי על אחיו הכהנים ושחיטת הפר?

ובכלל יש לשאול מדוע לא ייחד את השעיר ל-ה' לפני יום-הכיפורים כפי שייחד את הפר לחטאת? בכך היתה נחשבת ה'קטיעה' בין שני הוידויים של הכהן-הגדול על הפר. אמנם צריך להפיל גורל על שני השעירים כדי לקבוע את ייעודם אך ניתן היה לעשות זאת בערב יום-הכיפורים ולא 'להיזכר' בגורל לאחר שהכהן-הגדול כבר התוודה על פר החטאת שלו.

עוד קשה, למה מצוה התורה לעבור מהזאת דם הפר להזאת דם השעיר, ובחזרה לדם הפר, בהזאות על הכפורת ועל הפרוכת, במקום לסיים את הזאת כל דמו של הפר ורק לאחר מכן לעבור לדם השעיר?

בעניין מיקומה של מלאכת הקטורת, בין שחיטת הפר לבין הזאת דמו, יש לשאול ממה נפשך; אם אסור להיכנס לקדש-הקדשים ללא המיסוך של ענן הקטורת, ראוי שתיקדם מלאכת הקטורת לסמיכה

על ראש הפר ולשחיתתו, ואם אין צורך בענן הקטורת לשם כניסה לקדש-הקדשים, מדוע אם כן קוטעת התורה את רצף הפעולות הנעשות בדם הפר בצוותה להכניס את הקטורת לקדש-הקדשים, בין שחיתת הפר לבין הבאת דמו?

לפני שנתחיל להתמודד עם הקושיות הללו, נקדים להעלות שאלות בעניין ייעוד הקטורת והייחודיות של השעיר לעזאזל.

2. "ייעוד הקטורת"

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: דַּבֵּר אֶל אַהֲרֹן אֲחִיךָ וְאֵל יָבֵא בְּכָל עֵת אֶל הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לְפָרְכָת אֶל פְּנֵי הַכַּפֶּרֶת אֲשֶׁר עַל הָאָרֶן וְלֹא יָמוּת כִּי בַעֲנֹן אֲרָאָה עַל הַכַּפֶּרֶת (פס' ב').

מהו ייעודה של הקטורת בעבודת יום-הכיפורים? הפרשה פותחת באיסור הכניסה לקדש-הקדשים, ומוסיפה: "כי בענן אראה על הכפרת" (פס' ב').

עפ"י פשוטו של מקרא, הפסוק תולה את איסור הכניסה של אהרן "בכל עת" בהימצאות ענן השכינה בקדש-הקדשים:

"... וְאֵל יָבֵא בְּכָל עֵת אֶל הַקֹּדֶשׁ... כִּי בַעֲנֹן אֲרָאָה עַל הַכַּפֶּרֶת" – כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני, ולפי שגילוי שכינתי שם¹⁶ יזהר שלא ירגיל לבוא, זהו פשוטו (רש"י פס' ב').

ואולם 'מדרשו' של הפסוק אינו עוסק באיסור הכניסה, להיפך – באופן שבו מותר יהיה לאהרן להיכנס: לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום-הכיפורים (שם)¹⁷.

16. וכן תירגם אונקלוס "ארי בעננא אנא מתגלי על בית כפורי" לשון 'בינוני'. לפירושו השני של רש"י צריך היה לתרגם "אתגלי" – ל' עתיד.

17. המילה "כ"י" לפי מדרשו, באה במשמעות של "אלא", בעוד שעפ"י פשוטו – משמעות "כ"י" – "דהא" כלומר מתן טעם. ראה ראש-השנה ג, א': "אמר ריש לקיש: יכ"י משמש ב-ה' לשונות: יאי, ידילמאי, יאלאי, דהאי".

ולפי זה אין מדובר על ענן השכינה כי אם על **ענן הקטורת**.

ניתן להביא ראיה ל'מדרשו' מהמשך הפרשה ממנה עולה כי התורה הציבה את העלאת ענן הקטורת כתנאי לכניסה לקדש-הקדשים בלא למות:

וְלִקְחָה... קִטְרֹת סַמִּים דִּקְחָה וְהֵבִיא מִבֵּית לְפָרְכָת, וְנָתַן אֶת
הַקִּטְרֹת עַל הָאֵשׁ לִפְנֵי ה' וְכִסָּה עֲנַן הַקִּטְרֹת אֶת הַכֹּפֶרֶת
אֲשֶׁר עַל הָעֲדוּת וְלֹא יָמוּת (פסי' י"ב-י"ג).

רק לאחר העלאת הקטורת רשאי הכהן-הגדול להיכנס בשנית לקדש-הקדשים כדי להזות מדם הפר ומדם השעיר.

אלא שלפי זה יש לשאול מדוע השמיטה התורה את הקטורת מרשימת הדברים שיש להקדים ולהביא לפני כניסת הכהן-הגדול לקדש-הקדשים? לכאורה ראוי היה לכתוב בפסי' ג': "בזאת יבא אהרן אל הקדש: **בקטרת סמים זקה**, ובפר בן בקר וגו'"¹⁸

שאלה נוספת בעניין מלאכת הקטורת קשורה בהוצאת הכף והמחתה מקדש-הקדשים: אם נכונים דברי רש"י לעיל, כי ענן הקטורת שימש כאמצעי גרידא לשם כניסה לקדש-הקדשים עם דם הפר והשעיר, עלינו לשאול מדוע לא סילק את הקטורת מיד עם סיום ההזאות בקדש-הקדשים? לכאורה, באופן מעשי יכול היה הכהן-הגדול להוציא את המחתה ואת הכף בגמר הזאת דם השעיר על הכפורת; קשה אם כן, לשם מה השאירן בקדש-הקדשים והוציאן רק בשלב מאוחר יותר?

יתרה מזו: עפ"י חז"ל (יומא לב, א') טובל הכהן-הגדול – לאחר שילוח השעיר לעזאזל – כדי להחליף לבגדי זהב לשם הקרבת הקרבנות הנעשים בחוץ, ופעם נוספת – ללבישת בגדי לבן לשם הוצאת המחתה, ושוב טובל ומחליף לבגדי זהב כדי לגמור את מלאכות היום

18. מהפתיחה של פסי' ג' "בזאת יבא אהרן אל הקדש, בפר וגו'", מוכח שאין הסיפא של פסי' ב' "כִּי עֲנַן אֲרָאָה עַל הַכֹּפֶרֶת" עוסקת בענן הקטורת. ואפשר שזו הסיבה שאין זה אלא 'מדרשו' ולא 'פשוטו' של מקרא.

במקדש כהקטרת קטורת של בין הערביים. לו היה מוציא את הכף ואת המחתה מיד לאחר הזאת דם השעיר לְפָנָי וּלְפָנֶיךָ, בעודו לבוש בבגדי הלבן, היו נחשכות מהכהן-הגדול שתי הטבילות האחרונות, ודי היה לו בטבילה אחת במעבר מבגדי הלבן – בחזרה לבגדי הזהב לשם השלמת עבודות היום¹⁹.

נעבור מכאן להעלאת שאלות בהבנת מהותו של השעיר לעזאזל.

3. השעיר לעזאזל

השעיר לעזאזל הנו, בלא ספק, יוצא דופן מבין כל הקרבנות של יום-הכיפורים. ייעודו אינו נקבע מערב יום-הכיפורים בשעת לקיחתו עם בן זוגו, אלא ע"י הטלת גורל במהלך 'סדר העבודה' ביום-הכיפורים:

וַנִּתֵּן אֶהָרֶן עַל שְׁנֵי הַשְּׁעִירִים גּוֹרְלוֹת, גּוֹרֵל אֶחָד לַ-ה' וְגּוֹרֵל אֶחָד לְעֹזָאזֵל²⁰ (פס' ח').

הפליאה הגדולה יותר עולה מהמשך הפרשה, בתיאור ייעודו של אותו שעיר:

וְקָמַךְ אֶהָרֶן אֶת שְׁתֵּי יָדָיו עַל רֹאשׁ הַשְּׁעִיר הַחַי וְהַתְּנִידָה עָלָיו אֶת כָּל עֹזֹת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל וְאֶת כָּל פְּשָׁעֵיהֶם לְכָל חַטָּאתָם וַנִּתֵּן אֹתָם עַל רֹאשׁ הַשְּׁעִיר וְשָׁלַח בְּיַד אִישׁ עֵתִי

19. אף לביאור הגר"א (יובא לקמן בפרק ג, סעי' 2 והעי' 39) קשה: אמנם אהרן הוציא את המחתה מיד לאחר שילוח השעיר לעזאזל, עוד בטרם עסק בקרבנות החיצוניים בבגדי זהב, ולשיטתו אכן היו שלוש החלפות בגדים בלבד ולא חמש, וכל העבודות הפנימיות נעשו בלבישה אחת של בגדי הלבן. מ"מ, אף לשיטתו יש לעיין: לשם מה היה צורך להמתין בהוצאת הקטורת עד לשילוח השעיר לעזאזל ולהיכנס לקדש-הקדשים פעם נוספת רק לשם פינוי הכלים: במקום זאת ניתן היה להוציאם יחד עם המזרק של דם השעיר, שכן לא היה עוד צורך בקטורת לאחר הזאת דם השעיר כנגד הכפרת בקדש-הקדשים, לכאורה.

20. מובן מכאן שלא רק ייעודו של השעיר לעזאזל אלא גם ייעוד השעיר ל-ה' נקבע רק בשעת הגורל.

הַמְדַבֵּרָה. וְנִשְׂאָה הַשְּׁעִיר עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנֹתֶם אֶל אֶרֶץ גְּזֵרָה
וְשָׁלַח אֶת הַשְּׁעִיר בְּמִדְבַר (פסי' כ"א-כ"ב).

אמנם בשעיר זה נוהג דין סמיכה ויידוי, אך בכך תם הדמיון בין השעיר לעזאזל לבין כל שאר הקרבנות במקדש! במקום לשחוט את השעיר בעזרה ולהזות מדמו על המזבח ע"י הכהן-הגדול, שכל עבודות היום אינן כשרות אלא בו, נשלח השעיר "המדברה" ביד "איש עֲתִי" שאינו צריך להיות כהן²¹. עפ"י פרשני הפשט²² אין הוא מומת אלא רק נשלח למדבר, מקום מחייתם של עיזי הבר, ועפ"י חז"ל (יומא סז, ב')²³ השעיר נדחף מצוק גבוה הנמצא במדבר לתהום, "ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים" (יומא ו, רי)²⁴.

תיאור זה מעורר תמיהה: היאך מתכפרים ישראל בשעיר המשתלח לעזאזל! דבר זה נוגד לכאורה את כל התפישה הרואה בריכוז הקרבנות במקדש – מקום הופעת השכינה, ובמינוי שבט הכהנים בני לוי על עבודת קודש זו, דרך לעקירת עבודה-זרה מישראל – מחד

21. ראה יומא סז, א' ב': "תנו רבנן: 'איש' – להכשיר את הזר... פשיטא, מהו דתימא: 'כפרה' כתיבא ביה, קא משמע לן". וראה: רמב"ם, עבודת יוה"כ ג, ז'. בביאור המילה "עת"י" ראה להלן הע' 193.

22. ראה: רשב"ם שם.

23. וראה: רש"י לפס' ח'.

24. ראה 'העמק דבר' לפס' כ"א ששילב בין שני הפירושים: "משמעות הלשון [המדברה] שילך חפשי במדבר... אבל חז"ל דרשו 'אל ארץ גזרה' שהוא מתגורר ויורד... ומ"מ אין המקרא יוצא מידי משמעו והשילוח פועל באחד משני אופנים; אם הדור זכאי – יורד השעיר לגזירה... ואם אין הדור זכאי – הוא להיפך, שהשעיר מתחזק ובורח למדבר, וכדאיתא בירושלמי פרק 'שני שעירי': כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים, לא היה מגיע למחצית ההר עד שנעשה איברין, משמת שמעון הצדיק היה בורח למדבר והסרקין אוכלין אותו". שילוב זה בין המדבר לבין "ארץ גזרה" מובא בפס' כ"א-כ"ב: "ושלח ביד איש עֲתִי המדברה, ונשא השעיר עליו את כל עֲוֹנֹתֶם אל אֶרֶץ גְּזֵרָה, ושלח את השעיר בְּמִדְבַר".

גיסא²⁵, ולחזוק הכרתם בהשגחת ה' וביכולתו – מאידך גיסא. בפרט קשים הדברים נוכח סמיכות 'סדר העבודה' של יום-הכיפורים בתורה, לפרשת 'שחטי חוץ'. הטעם לאיסור השחיטה של קרבנות מחוץ למקדש מובא פעמיים בפרשה זו בהקשר למניעת ישראל מעבודה-זרה :

לְמַעַן אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת זְבַחֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם זֹבְחִים
עַל פְּנֵי הַשְּׂדֵה, וְהֵבִיִּאם ל-ה' אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל הַכְּהֵן...
וְלֹא יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת זְבַחֵיהֶם לְשָׁעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם
(ויקרא יז, ה-ז)²⁶.

והנה, דווקא ביום הקדוש בשנה, ובשעה שישראל זקוקים לכפרה על עוונותיהם, מצוה התורה לנהוג באופן תמוה – לשלח את השעיר ביד "איש עֲתֵי המדברה" במקום לשחטו בעזרה ולהזות מדמו על המזבח ע"י הכהן-הגדול!

תמיהתנו מתעצמת נוכח פסיקתו של הרמב"ם כי אותו השעיר, שכלל לא נשחט בעזרה, הוא השעיר המכפר על כל עוונות בני-ישראל:

שעיר המשתלח מכפר על כל עברות שבתורה: הקלות והחמורות, בין שעבר בודון – בין שעבר בשגגה, בין שהודע לו – בין שלא הודע לו, הכל מתכפר בשעיר

25. ראה הסברו של הרמב"ם ב'מורה נבוכים' (מובא בספרי 'בלבבי משכן אבנה' במאמר 'טעמי הקרבנות' פרק ג) שבאר עפ"י יסוד זה את עניין המשכן ועבודת הקרבנות.

26. ראה רמב"ן, דרשת 'תורת ה' תמימה' עמ' קס"ה הכותב כי שעיר המשתלח הנו אחד מהחוקים שיצר-הרע ואומות העולם משיבים עליהם: "... שהקרבנות הנעשים בפנים בבית ה' על מזבח ה', לא יתמהו להם, יש להם בדבר טעם ידוע ונכבד..., אבל **שעיר המשתלח**, שהוא משולח בארץ, זה דומה להם **כתקרובת שדים**, שכן כתוב בהם 'ולא יזבחו עוד לשעירים', כי תקרובת השדים בשדות ובמדבר ובארץ גזירה אשר אין שם ישוב, ולכן אומות העולם משיבין בו ואומרים: 'אף אתם עובדים לשדים כמותנו!', יוצר-הרע מקטרג לומר: 'שמה יש ממש בעבודתם!'".

המשתלח, והוא שעשה תשובה. אבל אם לא עשה תשובה אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות (רמב"ם, תשובה א, ב).

אם קשה בעינינו, כיצד שילוח השעיר לעזאזל מסוגל לכפר על חטאים חמורים עם תשובה, ועל הקלים – אפילו בלא תשובה, היאך נמצא ידינו ורגלינו לאור קביעתו של רבי כי: "על כל עבירות שבתורה, בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה – יום-הכיפורים מכפר!" (שבועות יג, א'), ומבואר שם בגמרא שהשעיר לעזאזל הוא המכפר על החמורות כקלות, ואף אם לא עשה תשובה²⁷, אתמהא!

קיים קושי גם מצד סדר ההקרבה: ראוי היה לכאורה להקדים את שילוח השעיר לעזאזל להקרבת השעיר ל-ה', שכן כלל נקוט בידינו בהתקדמות בעבודת ה': ראשית – "סור מרע", ורק לאחר מכן – "עשה טוב"²⁸. לפי זה צריך היה להשליך את עוונות בני-ישראל לאבדון תחילה, ורק לאחר מכן להביא מדם השעיר ל-ה' לְפָנַי וּלְפָנֵימִי להשגת קירבה ל-ה'. אולם הפסוקים מורים על סדר הפוך:

וְכֹלֵה מִכֹּפֶר אֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ,
וְהַקְרִיב אֶת הַשְּׁעִיר הַחִי, וְסִמֵּךְ אֹהֶרֶן אֶת שְׁתֵּי יָדָיו עַל
רֹאשׁ הַשְּׁעִיר הַחִי וְהִתְנַדָּה עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנוֹת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל
וְאֶת כָּל פְּשָׁעֵיהֶם לְכֹל חַטֹּאתֶם וְנָתַן אֹתָם עַל רֹאשׁ הַשְּׁעִיר,
וְשִׁלַּח בְּיַד אִישׁ אֶתִּי הַמִּדְבָּרָה, וְנָשָׂא הַשְּׁעִיר עָלָיו אֶת כָּל
עֲוֹנוֹתֶם אֶל אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח אֶת הַשְּׁעִיר בַּמִּדְבָּר (כי-כ"ב).

עוד יש לעיין בטעם לעריכת הגורל על שני השעירים במקום ליחד מראש שעיר אחד ל-ה', ואחר – לעזאזל, כפי שנעשה בכל שאר הקרבנות הקרבים במקדש, שהיו מייחדים אותם ליעודם מראש.

27. ראה: 'כסף משנה' ו'לחם משנה' המיישבים את פסיקת הרמב"ם לעיל, שפסק לכאורה, לא כרבי – שאינו מצריך תשובה כתנאי לכפרה, ולא כחכמים – המתנים את הכפרה בתשובה.

28. הקרבת החטאת קודמת לעולה, ומבואר הטעם בחז"ל (זבחים ז, ב'): "פרקליט שנכנס לרצות, ריצה פרקליט, נכנס דורון אחריו". על כך ראה בספרי 'בלבבי משכן אבנה' במאמר – 'עולת הנדבה' פרק ו.

גם ה'קיני' הבאים זוגות – "שני תרים או שני בני יונה"²⁹ – אחד לחטאת ואחד לעולה, אין ייעודם נקבע על פי גורל אלא ע"י קריאת שם בשעת לקיחתם או בשעת הקרבתם:

אמר רב חסדא: אין הקינין מתפרשות אלא או בלקיחת בעלים או בעשיית כהן (יומא מא, א').

ופרש רש"י:

"אין הקינין מתפרשות" – איזו לעולה ואיזו לחטאת, "אלא או בלקיחת בעלים וכי" – אם כשקנאן אמר: "זה אני לוקח לעולה, ואת זה לחטאת!", שוב אין הכהן יכול לשנותן בעשייתן, ואם שינה – פסול. ואם כשקנאן לא פירש, אע"פ שקרא להם שם [לאחר מיכן] – אין שם חל עליהם, ויכול הכהן לשנותן.

אולם בדין שעירי יום-הכיפורים הדין הפוך. חז"ל (יומא מ, ב') דרשו את הפסוק המתאר את ייחוד השעיר הפנימי, ל-ה' – "והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל ל-ה', ועשהו חטאת" (פס' ט) – באופן שממנו עולה כי רק ע"י גורל ניתן לקבוע את ייעודו של כל אחד משני השעירים:

"ועשהו חטאת" – הגורל עושהו חטאת, ואין השם עושהו חטאת [אם קרא לו שם בלא גורל]³⁰.

29. 'קיני' באים במקרים הבאים: בכל אחד מארבעת החטאים של קרבן 'עולה ויורד' בפרשת 'ויקרא' (ויקרא ה, א'-ג): שבועת עדות, 'טומאת מקדש וקדשיו' ושבועת ביטוי, ודווקא במי שמוגדר עני (שם, ז'), בדין יולדת עניה (שם יב, ח'), בדין מצורע עני (שם יד, כ"ב), וכן בטומאות הבאות: זב (שם ט, י"ד), זבה (שם, כ"ט) ונזיר (במדבר ו, י'), וראה: רמב"ם, שגגות (י, א'-ד'), ומחוסרי כפרה (א, ג').

30. הגמרא (מ, ב' – מא, א') מביאה דרשה המבטאת את הניגודיות הגמורה בין קינין לבין שעירי יום-הכיפורים: "שיכול, והלא דין הוא: ומה במקום שלא קידש הגורל [בשאר קרבנות הצריכין פירוש, כגון קיני זבין וזבות ויולדות, שאחד מהן חטאת ואחד מהן עולה שלא קידש הגורל, אם כתב על שני גורלות, על אחד 'חטאת' ועל אחד 'עולה' ונתנן עליהם – לא מצינו שהגורל קובעם, ולא יכול לשנותן] – קידש השם [מאחר שקרא לזו 'חטאת' ולזו

ואפילו אם כבר ערך גורל, ומת אחד מהשעירים – אינו רשאי להביא שעיר תחת המת אלא עליו לערוך גורל חדש על שני שעירים, ורק לאחר הגורל יעמיד את החי במקום השעיר שמת, בין אם זה השעיר ל-ה' ובין אם זה השעיר לעזאזל (רמב"ם, עבודת יוה"כ ה, ט"ו).

כידוע, הגורל 'מפקיע' את הבחירה מידי האדם, ומעביר אותה לידי ה':

לפי שהדבר הנחלק על ידי גורל הוא החלק הבא מאת ה',
 כענין שכתוב (משלי טז, ל"ג): "בְּחִיק יוֹטֵל אֶת הַגּוֹרֵל, וּמָה:
 כָּל מְשֻׁפָּטוֹ" (רבינו בחיי פסי ז')³¹.

מדוע אם כן קיימת דרישה בשעירי יום-הכיפורים לקבוע את ייעודם של כל אחד משני השעירים בידי שמים?

ולמה דורשת התורה להביא שני שעירים "שֹׁנִין במראה ובקומה ובדמים ובלקחתן כאחד" (יומא ו, משנה א') למרות ייעודן השונה כל כך; האחד נשחט בעזרה ודמו מובא לְפָנֵי וּלְפָנִים, והשני נזרק לעזאזל בלא שחיטה כלל?

עולה' – אין הכהן רשאי לשנותן, כדאמרינן לקמן (יומא מא, א) מ"ולקחה שתי תורים או שני בני יונה, אחד לעולה ואחד לחטאת" – בשעת לקיחה הן נקבעין – זו לעולה וזו לחטאת וכו'; מקום שקידש הגורל – אינו דין שיקדש השם: ת"ל: "ועשהו חטאת" – הגורל עושה חטאת, ואין השם עושה חטאת... אלמא: הגרלה מעכבא".

31. פירושו זה של רבינו בחיי לקוח מתוך דברי הרמב"ן בפסי ח' אך מבואר יותר. וראה ר' עובדיה ספורנו (שם): "הגורל, בפרט ע"י איש חסידו, הוא 'כאשר ישאל איש בדבר האלוקים', כאמרו 'בְּחִיק יוֹטֵל אֶת הַגּוֹרֵל וגו'". וראה 'שפת אמת' לפורים (תרל"ה ד"ה "תשועתם"): "שהפור שהפיל המן סימן שמצד הטבע היו ראויים לכליון מחמת עוונותיהם... הגזירה הייתה גם בשמים על בני-ישראל". מכאן שהגורל מבטא את הקביעה האלוקית אפילו בנוגע לקיום ישראל.

העלנו מספר שאלות בפרוטו של מקרא בנוגע לסדרה של עבודת יום-
הכיפורים, תכליתה של הקטורת, ולבסוף – עניינו של השעיר
לעזאזל.

על מנת שנוכל לבאר את 'סדר העבודה' עלינו לבאר בראש וראשונה
את עניינם של הפר ושל השעיר הפנימיים.